

[B] **GODSDIENST ALS OPGAVE VOOR EEN DENKEN
VAN DE TOEKOMST. GESPREKKEN MET TIEN
VLAAMSE FILOSOFEN**

Voor het weekblad *Knack* interviewde de journalist Joël De Ceulaer tien filosofen die vóór hun emeritaat gedoceerd hadden aan Vlaamse universiteiten. Negen van die gesprekken zijn tamelijk recent en verschenen in de zomer van 2011 in het genoemde tijdschrift. Aan de bundeling ervan voegde De Ceulaer een tiende toe. Hij nam het in het voorjaar van 2003 af van de inmiddels overleden Jaap Kruithof – en gaf het een andere vorm dan de overige negen.

Bij Kruithof is er geen sprake van vraag en antwoord, maar van een doorlopende monoloog. Dat is er wellicht mede de oorzaak van dat de dan 73-jarige Kruithof in dit hoofdstuk een almaar zonderlinger indruk maakt. Want hoe wijs en aan alle aardse pretenties ontstegen het ook mag zijn, een filosoof die – zoals hij zelf vertelt – aan het eind van zijn leven in vuilnisbakken snuffelt, wekt onvermijdelijk bevreemding. Je kunt je afvragen of De Ceulaer er hem een dienst mee bewees dit hoofdstuk met zo'n bekentenis af te sluiten.

Wie de overige negen interviews leest, valt op hoe prominent het thema van de religie daarin aanwezig is. Dat ligt niet alleen aan de interviewer, want de betreffende filosofen brengen het vaak zelf ter sprake. Soms als iets waaraan zij zich met moeite hebben ontworsteld, soms als een constante op de achtergrond, soms als iets dat ook (en misschien wel juist) voor de toekomst betekenis blijft hebben.

Begrijpelijk is dat wel. Al deze denkers groeiden op in een tijd waarin het (katholieke) geloof in Vlaanderen vanzelfsprekend was. Een aantal begon zijn carrière aan het seminarie, sommigen van hen werden daadwerkelijk priester. In wat er vervolgens gebeurde, kregen de verschillen die de stijl van hun denken zouden bepalen hun beslag. Hoe meer en heftiger er met het geloof geworsteld werd, des te antigodsdienstiger werd niet alleen de *inhoud* van hun denken, maar des te verbetener en dogmatischer bleef ook de *toon* ervan.

Het schoolvoorbeeld van deze voortzetting van hetzelfde in het tegendeel vormt het gesprek met de ex-jezuïet Etienne Vermeersch, die zich bekeerde tot een bijna fundamentalistisch geloof in de wetenschap en zich vandaaruit de afgelopen decennia veelvuldig

gemengd heeft in het Vlaamse openbare debat. Een stuk minder rechtlijnig is de Antwerpse comparatist Ulrich Libbrecht, al ontbreken ook bij hem bij twijfelachtige *sweeping statements* niet: “Zolang mensen niet studeren, hebben ze de geborgenheid van traditionele religies nodig.” Logicus en wetenschapsfilosoof Diderik Batens heeft zonder geworstel afscheid genomen van het geloof, maar ook hij lijkt het gecompliceerde mechaniek daarvan niet helemaal te doorzien. “Zodra je het mechanisme begrijpt, werkt het niet meer”, zegt hij over het godsgeloof. Je vraagt je af of Batens wel eens een speelfilm ziet en zich dáárdoor laat meeslepen.

In de rest van deze prettige, zij het niet al te diepgravende gesprekken speelt de godsdienst een subtielere rol. Voor de Nederlands-Leuvense filosoof Samuel IJsseling – tot midden jaren zeventig augustijn – bleef de dankbaarheid die met de religie verbonden is een centraal thema, dat hem via Heidegger naar Derrida en het postmodernisme bracht. De van oorsprong areligieuze Hubert Dethier (VUB) bekent plots dat ook hij voor God soms “door de knieën” gaat en de Leuvense wetenschapsfilosoof Herman Roelants verklaart iets dergelijks. De Antwerpenaar Eric Oger zegt zonder omwegen te leven zónder God, maar beschouwt zichzelf de ondanks toch niet als een “echte atheïst”. Waarom niet, wordt helaas niet duidelijk.

Gemakkelijk zou deze gecompliceerde relatie met de religie kunnen worden afgedaan als een generatieprobleem dat – zoals sommigen menen – vanzelf zal afsterven. Tot voor tien, vijftien jaar zag het daar daadwerkelijk ook naar uit. Maar intussen heeft zich een nieuwe eeuw aangediend die zich – zoals de Russisch-Franse filosoof Kojève ooit voorspelde – wel eens als “de eeuw van de religie” zou kunnen ontpoppen. Waarschijnlijk is dat mede de reden waarom dit thema in dit boek zo prominent aanwezig is: niet als de herinnering aan een afgestorven verleden maar als de opgave voor een denken van de toekomst.

De meest uitgesproken stem in dat debat is die van de Leuvense filosoof Herman De Dijn, die terecht opmerkt dat het religieuze minder schuilt in wat mensen denken dan in wat ze doen. “Je kunt dogma’s alleen begrijpen als je ze zingt. Buiten de context van dat ritueel heeft zo’n dogma geen betekenis.” Samen met zijn vaststelling dat

scepticisme wel een heel belangrijk filosofisch thema is, maar in de praktijk van alledag geen consequentie heeft, biedt dat een nuchtere kijk op het verschijnsel religie en op het menselijk bestaan. Dat bestaan onttrekt zich op beslissende momenten kennelijk aan de rede. Daarvan moet de filosoof zich rekenschap afleggen, terwijl hij zelf tegelijk toch redelijk blijft denken. Want tussen die twee (het denken en wat filosofen “het zijn” noemen) gaat nu eenmaal een kloof die grenzen stelt aan wat nog rationeel begrijpelijk is, terwijl het denken tegelijk wel kan zien dát die kloof er is.

Het indrukwekkendst komt dat naar voren in het gesprek met de van oorsprong Duitse, “per adoptie” Leuvense en ten slotte Gentse filosoof Rudolf Boehm. In de reflecties van Boehm krijgt de “levenswijsheid” uit de ondertitel van het boek tastbaar gestalte. Ook deze Marx-kenner bleef geloofsworstelingen gespaard en getuigt (als vrucht van die traumaloze overgang naar een zuiver filosofisch denken) van een gezond realisme ten aanzien van de grenzen van kennis en ratio. De kernvraag van zijn filosofie omschrijft hij zelf: “Wij weten verschrikkelijk veel, maar is dat niet het verkeerde weten?” Met als overtuigend voorbeeld: “De vraag is niet [dat je weet] wat er gebeurt *als* je een atoombom gooit, de vraag is *of* je een atoombom gooit.”

Denken als ambacht biedt een mooie dwarsdoorsnede van een generatie filosofen die in Vlaanderen de afgelopen kwart- tot halve eeuw gezichtsbepalend zijn geweest. Allemaal mannen, want vrouwen waren in hun lichter nog geen hoogleraar wijsbegeerte. Ze weerspiegelen hun tijd, en hebben die mede gemaakt tot wat zij was – en is. En zal zijn? Het thema van de religie toont aan hoe eeuwig filosofische vragen zijn, en tegelijk hoe zij steeds weer in een ander licht verschijnen. Over vijftientig jaar publiceert een journalist waarschijnlijk weer zo’n boek: met een heel andere sfeer, geslachtsverdeling, toon en geschiedenis. Maar met hetzelfde soort dilemma’s – en vermoedelijk hetzelfde mengsel van levens- en wereldwijsheid.

GER GROOT

JOËL DE CEULAER, *Denken als ambacht. De levenswijsheid van tien Vlaamse filosofen*, De Bezige Bij Antwerpen, 2012, 199 p.